

9 Sınıf 2 Ünite : Yerleşme Ünite Özetidir

Yerleşmelerin Yer Seçimi

Mesken, insanın içinde güvenle dinleneceği, kar, yağmur, rüzgâr gibi hava olaylarından ya da kendisine zarar verecek canlılardan korunacağı yerdir. Bu nedenle meskenler, insan hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Dünya üzerinde geçmişten günümüze farklı alanlarda birbirinden çok farklı özellikte meskenler inşa edilmiştir. Mesken; mağara, apartman dairesi ya da villa olabilir. Yerleşme, barınma ya da belirli faaliyetleri sürdürme amacı ile bir alanda inşa edilen, bir veya birden fazla konuttan oluşan birimdir. İnsanlar yerleşme yeri seçerken iklim, yeryüzü şekilleri, su kaynakları gibi doğal faktörler yanında ulaşım, savunma, güvenlik gibi beşerî faktörleri de dikkate almaktadır. İnsanlar, avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdürdüğü dönemlerde daha çok **mağara** gibi doğal barınakları yerleşme için kullanmışlardır. İnsanlar, tarım yapmayı öğrenince daha uzun süre aynı yerde yaşamaya başlamışlardır. Başlangıçta doğal barınakları olduğu gibi kullanırken zamanla mağaralara yeni eklentiler yapmış veya amaçları doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Daha sonraları ise tek odalı meskenler inşa etmeye başlamıştır. Bu dönemde insan, bazı tarım ürünlerini yetiştirmeyi ve ihtiyaç fazlası ürünleri farklı mevsimlere saklamayı öğrenmiştir. Dünyadaki ilk yerleşim alanlarının belirlenmesinde daha çok **doğal çevre** şartları etkili olmuştur. İlk yerleşmeler tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kolay olduğu ılıman iklim bölgesinde, verimli toprakların ve su kaynaklarının yakınında, sel gibi doğal olayların etki alanları dışında kurulmuştur. Dünya'da ilk yerleşmeler **Nil, Dicle, Fırat, İndus, Ganj, Sarı Irmak** havzalarında kurulmaya başlamıştır. İlk yerleşmeler birkaç evden oluşan küçük **köyler** şeklindeydi. Zamanla bunların bazıları büyüyerek daha büyük yerleşmeleri ve **şehirleri** oluşturmuştur. Dünyadaki ilk yerleşim alanlarının belirlenmesinde daha çok doğal çevre şartları etkili olmuştur. İlk yerleşmeler tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kolay olduğu ılıman iklim bölgesinde, verimli toprakların ve su kaynaklarının yakınında, sel gibi doğal olayların etki alanları dışında kurulmuştur.

Yerleşmelerin Dağılışı Etkileyen Faktörler

Dünyada yaşamaya çok elverişli yerler olduğu gibi yaşamayı zorlaştıran doğal ortamlar da bulunmaktadır. İnsanlar genellikle düz, verimli, su kaynakları açısından zengin alanlarda yerleşim kurmak isterler. Ancak güvenlik ve doğal afet gibi etkilerle engebeli, soğuk ve kurak yerlere de yerleşmek zorunda kalabilirler. Yerleşme, kurulduğu yerdeki doğal ve beşerî şartların etkisi ile büyüyüp gelişebilir ya da zamanla terk edilebilir. Yerleşmeler canlı bir organizma gibidir. Bazıları zamanla giderek büyür, bazıları ise ortadan kaybolabilir. Dünya üzerinde yerleşmelerin dağılışı etkileyen en önemli faktör büyük su kütleleri olan **deniz ve okyanuslardır**. Karalar üzerinde yerleşmelerin dağılışı etkileyen en önemli faktör **iklimdir**. Düşük sıcaklık değerleri kutup, tundra ve orta kuşaktaki dağların yüksek kesimlerinde; yağış azlığı çöllerde; yüksek sıcaklık ve nem oranları Ekvator'a yakın alanlarda yerleşmeyi zorlaştırmaktadır. **Orta kuşak**, dünyada yerleşmelerin en fazla olduğu alandır. Ancak dünyanın diğer alanlarında olduğu gibi burada da yerleşmelerin dağılışı düzenli değildir. Deniz seviyesine yakın yerlerde yerleşmeler yoğunlaşırken deniz seviyesinden yükseklerle çıkıldıkça yerleşmeler azalır. Dağların 2.000-2.500 metreden yüksek kesimlerinde

kışların uzun, kar yağışlı ve soğuk; yazların kısa ve serin olması nedeniyle sürekli yerleşmeler yok denecek kadar azdır.

Yeryüzü şekillerinin çok eğimli olduğu alanlar da yerleşmek için tercih edilmez, **Bataklıklar**, yerleşmeleri sınırlandıran doğal bir engeldir. **Çöller** su kaynakları yetersiz olduğundan yerleşmeye uygun değildir. Yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde doğal etkenlerin yanında beşerî faktörler de etkili olmuştur. **Ulaşım**, bir yerleşmenin gelişmesi için en önemli beşerî unsurlardandır. Ayrıca tarım, sanayi, ticaret, turizm, madencilik, ormancılık ve balıkçılık gibi ekonomik faaliyetlerin geliştiği alanlarda yerleşmeler yoğunlaşır. İş imkânlarının fazla olduğu yerleşim merkezleri iç ve dış göçler ile hızla gelişir. Savaşlar, ihtilal, güvenlik gibi nedenler ile oluşan göçler de yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesini etkilemektedir.

Yerleşmelerin Kuruluşu ve Gelişmesi;

Yerleşimin kurulması ve gelişmesinde doğal ve beşerî unsurlar etkilidir. Yerleşmelerin bazıları zamanla gelişip büyümüş, küçük köylerden şehirlere dönüşmüş, bazıları gelişmemiş ve tarihin sayfalarında yerini almıştır.

1. Kır Yerleşmeleri;

Kır yerleşmeleri, genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen insanların yaşadığı yerleşim birimleridir. **Tarım ve hayvancılıkla** geçinen insanların hayatında doğal faktörler çok önemli yer tutar. Kırsal yerleşmelerde evler şehir merkezlerindeki kadar gelişmemiştir. İklimle göre değişmekle beraber evlerin yapımında genellikle yakın çevredeki taş, toprak, ahşap ve bunların karışımından oluşan yapı malzemeleri kullanılır. Genellikle meskenler ekonomik faaliyetlere uygun eklentilere sahiptir. Ekonomi ve ulaşımdaki gelişmelerin etkisiyle son yıllarda kırsal kesimdeki bazı evler betonarmeden yapılmaktadır. Ülkeden ülkeye kır yerleşmeleri çok farklı özellikler gösterebilir. Bu özelliklerine göre farklı şekilde sınıflandırılabilir. Kır yerleşmelerinin başında köyler gelir. Köy; Köyler, ekonomik faaliyet olarak tarım ve hayvancılığın hâkim olduğu; okul, cami, otlak, baltalık orman gibi ortak malların bulunduğu yerleşmelerdir. Sınırları içinde bağ, bahçe, tarla ve eklentileri de yer alır. **Köyler** idari açıdan en küçük yönetim birimidir.

Doku ve Şekil Özelliklerine Göre Yerleşmeler:

Yerleşme, insanın barınma ihtiyacını karşıladığı ve ekonomik faaliyetlerde bulunduğu alandır. Yerleşmeler ve ekonomik faaliyetler; bulundukları alanın iklim, yeryüzü şekilleri, su kaynakları, bitki örtüsü, toprak yapısı gibi doğal özelliklerinden büyük oranda etkilenir. Doğal çevrenin etkisi ile yerleşme dokuları arasında sıkı bir ilişki vardır. Doğal özellikler ve beşerî faaliyetler yerleşmelerin sık ya da seyrek dokulu olmasına neden olur. Kırsal yerleşmelerde konutların dokusu; yeryüzü şekilleri, su kaynakları, ekonomik etkinlikler ve sosyal ilişkilere göre farklılıklar gösterir. Doku özelliklerine göre yerleşmeler; **toplu ve dağınık** yerleşmeler olarak ikiye ayrılır.

2. Şehir Yerleşmeleri:

Şehir; fiziki, ekonomik ve sosyal nitelikleri açısından kırsal yerleşmelerden farklıdır. Herhangi bir yerleşim biriminde sanayi, ticaret, turizm ve bankacılık gibi tarım dışı faaliyetlerin gelişmesine bağlı olarak çeşitli fonksiyonlar oluşmaya başlar. Şehirler, birden fazla fonksiyonun bir arada yürütülmesine bağlı olarak çok sayıda insana iş imkânı sağlar. Bu nedenle şehirlerde nüfus sayısı ve yoğunluğu fazladır. Çalışanların büyük çoğunluğu sanayi, ticaret, eğitim, sağlık, ulaşım gibi tarım dışı faaliyet alanlarında çalışır. Şehirler, içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının tamamına yakınına karşılarken çevresi ile etkileşim hâlinde olup çevresine çeşitli hizmetler sunar. Şehir yerleşmelerinde binalar kırsal alanlardaki binalara göre daha sık, çok katlı ve sayıca fazla olup genellikle belli bir plana göre inşa edilmiştir.

TÜRKİYE'DE YERLEŞMELER

Türkiye; elverişli iklimi, verimli toprakları, bol su kaynakları ile çok eskiden beri insanların yerleştiği alanlardan biridir. Konum özelliklerinin etkisi ile geçmiş dönemlerden itibaren farklı kültürlerin karşılaşma alanı olmuştur. Farklı kültüre sahip topluluklar Anadolu'da kültürlerin etkileşimine zemin hazırlamış ve gelişimini hızlandırmıştır. Türkiye'de yerleşmelerin dağılışı en önemli doğal faktör iklimdir. Ülkemizde çeşitli iklim özellikleri görülmekte ve her iklim, insanları farklı biçimde etkilemektedir. İlimin tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetleri kolaylaştırdığı alanlarda yerleşim birimleri fazladır. Bu nedenle ülkemizde yerleşmeler deniz kıyılarında yoğun olup, yükseklik arttıkça yerleşme yoğunluğu azalmaktadır. Dağların yüksek kesimleri; sıcaklığın azalması, eğimin artması, ulaşımın zor olması gibi nedenlerden dolayı yerleşmeye uygun değildir. Genel olarak ülkemizde sürekli yerleşmeler 2.000-2.200 metrenin altında görülür ancak güney kıyılarımızda 2.500 metreye kadar çıkabilir. Türkiye'de 2.000-2.500 metreden yüksek kesimler yaz mevsiminde yaylacılık faaliyetlerinde kullanılır. Ayrıca yüksek kesimlerde madencilik, turizm gibi faaliyetler nedeniyle yerleşmeler kurulsada sayıları fazla değildir.

TÜRKİYE'DE YERLEŞMENİN TARİHÇESİ:

Türkiye, dünyanın ilk yerleşim alanlarından biridir. İnsanların avcılık ve toplayıcılık ile geçindikleri dönemlerden itibaren doğal barınaklar yerleşim alanı olmuştur. Anadolu'da sayıları 40 bini bulan mağaraların bir kısmı yerleşme alanı olarak kullanılmıştır. Bu mağaralardan özellikle güney kıyılarımızdaki Antalya Körfezi'nin batısında kalan Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini, Çarkini mağaraları, Antalya yakınlarında Kadiini ve Hatay'ın Samandağ ilçesindeki mağaralar ilk yerleşmelerin görüldüğü barınaklardır. Karain Mağarası'nda yapılan çalışmalarda 450-500 bin yıl öncesine ait kalıntılara ulaşılmış olup araştırmalar devam etmektedir. Yapılan araştırmalara göre Şanlıurfa yakınlarındaki Göbeklitepe ülkemizde bilinen en eski yerleşmelerden olup yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Kültür bitkilerinin yetiştirilmediği ve kap kacak üretimine başlanmadığı dönemde

Göbeklitepe mabet olarak kurulup gelişmiştir. **Göbeklitepe** Şanlıurfa'nın 15 km kadar güneybatısında Örencik Mahallesi yakınlarındadır. Göbeklitepe'den sonra Anadolu'da ilk köy tipi yerleşmeler günümüzden 7.000-10.000 yıl öncesine rastlar. Neolitik dönemde yerleşmeler Göller Yöresi, Konya Ovası ve Tuz Gölü çevresindeki verimli toprakların yakınlarında yoğunlaşmıştır. Neolitik Dönem'in en önemli yerleşmelerinden biri de **Çatalhöyük**'tür. Çatalhöyük, Konya'da Çumra ilçesinin 11 km kuzeyinde yer alır. Anadolu'da önemli yerleşmelerden birisi de **Alacahöyük**'tür. Çorum ilinin Alaca ilçesi yakınında bulunmaktadır. Anadolu'da Tunç Çağı'na ait en önemli yerleşmelerden biridir.

Türkiye'de İdarî Fonksiyonlarına Göre Yerleşmeler

Türkiye'deki yerleşim birimleri idarî fonksiyonlarına göre sınıflandırıldığında köy, ilçe ve il olarak ayırt edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesinde "Türkiye Devleti, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür." ifadesi yer almaktadır. Üniter yapıda olan ülkemizin her köşesinde aynı kanunlar geçerlidir. Bütün yetkiler merkezdeki anayasa hükümlerine göre oluşturulmuş kurumlarda toplanır. Güvenlik, eğitim, sağlık, hukuk gibi hizmetler merkezden yönetilmektedir. Ülkenin yönetiminde, hizmetlerin daha kolay ve hızlı gerçekleştirilmesi, ihtiyaçların tespit edilip gereğinin yapılması gibi gerekçelerle bazı yetkiler yerel yönetimlere devredilmiştir. Ancak devredilen görevler denetlenmekte ve aksaklık olması durumunda kanunlar çerçevesinde gereği yapılmaktadır.

1. Köy Yönetsel Alanı

Köy ilçe merkezindeki kaymakama bağlı, seçimle iş başına gelen muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilen en küçük idari birimdir. Burada köyün merkezi ile birlikte köyün tarım alanları, merası, baltalık ormanı gibi bütün sınırları ifade edilmektedir. Köyün sınırları içinde birden fazla sürekli yerleşme varsa muhtarın bulunduğu yerleşme merkez, diğer yerleşmeler köy merkezine bağlı mahalle kabul edilir. Köy sınırları içinde kalan geçici yerleşmeler köye bağlı birimlerdir.

2. Belde Yönetmel Alanı

Belde belediyeleri, il ya da ilçe merkezi olmayan ancak belediye örgütlü yerleşmelerdir. Beldeler nüfus fonksiyonları açısından köy, kasaba şehir özelliği gösterebilirler. Belediye kendi sınırları içinde ulaşım, altyapı gibi hizmetleri yerine getirirken pazar yerlerinde denetleme ve düzenleme işlerini yapar.

3. İlçe Yönetmel Alanı

İlçe, kaymakamlık teşkilatı ve ilgili resmî kuruluşların yer aldığı yerleşim merkezleridir. Kaymakamın sorumluluğundaki ilçeler, illere bağlı idari birimlerdir. İlçelerin sınırları kendisine bağlı köy, kasaba gibi yerleşmeler ve bunların arazilerini kapsayan mülki idari alandır. Örneğin Söğüt ilçesinin bütün köyleri idari açıdan ilçe merkezindeki kaymakama bağlıdır. İlçelerin sınırları içinde köyler ile birlikte belediye yönetimi de görev yapar. İlçe merkezinde bulunan ilçe belediyesi kendi yetki ve sorumluluk çerçevesinde hizmet verir. Büyükşehir belediyesi olmayan ilçe belediyesinin hizmet alanı, etrafındaki köylerin sınırlarına kadardır.

4. Büyükşehir Olmayan İl Yönetmel Alanı

İl, sınırları içinde birden fazla ilçe bulunduran ve mülki idare açısından birinci kademedeki yönetmel bölgedir. Vali tarafından yönetilir ve kendisine bağlı ilçe, belde, kır yerleşmeleri ile bağlı olan bütün sınırlarını kapsar. Valiliğin bulunduğu yerleşme ilin yönetim merkezidir. İl merkezlerinde belediye teşkilatı da görev yapmaktadır. İl merkezindeki belediyelerin hizmet alanı, il merkezini çevreleyen köy sınırlarına kadardır.

5. Büyükşehirler İl Yönetmel Alanı

Büyükşehirler de diğer iller gibi valiler tarafından yönetilir. Nüfusu 750.000'in üzerindeki iller büyükşehir kabul edilmiştir. Daha sonraki dönemde nüfusu 750.000'i geçen illerde büyükşehir teşkilatının kurulması hükme bağlanmıştır. Ülkemizde 1 Ocak 2017 itibarı ile 30 büyükşehir bulunmaktadır. Büyükşehir yapılanmasıyla yönetim, planlama ve koordinasyon açısından belediye sınırının mülki sınıra genişletilerek en geniş ölçekte hizmet üretebilecek güçlü bir yapının ortaya çıkması hedeflenmiştir. Büyükşehir alanında sunulan hizmetlerin tek merkezden yürütülmesi sayesinde hizmetlerde etkinlik, koordinasyon ve kalite yükselerek daha az kaynakla daha çok ve daha kaliteli hizmet sunulması öngörülmüştür.